

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

Lora Taseva, B'LGARSKA TOPONIMIJA OT GR'CKI I SR'BSKI SREDNOVEKOVNI DOKUMENTI. Rik »Litera«, Sofija, 1998, 305 str.

V svoji monografiji *Bolgarska toponimija v grških in srbskih srednjeveških listinah* se je avtorica lotila zelo zahtevnega jezikoslovnega in zgodovinskega področja, ki skriva v sebi nenavadno zapletena in občutljiva vprašanja. Že na začetku je treba poudariti, da je bila avtorica vsestransko jezikoslovno in filološko pripravljena za načrtovano raziskavo. Gre namreč za obravnavo listin od 12. do 15. stoletja »z bolgarskega jezikovnega ozemlja«, ki so pisane v grščini in stari srščini, vsebujejo pa »starobolgarska« krajevna, rečna in osebna imena. To ozemlje, ki danes ne jezikovno ne državno ni bolgarsko, naj bi segalo na zahodu deloma celo v BiH, na severozahodu v Romunijo, na jugozahodu v Makedonijo in Albanijo in na jugu v severno Grčijo. Raziskava je izpeljana od začetka do konca skrbno in sistematično; z novim slovarskim gradivom in izvirnimi razlagami je avtorica obogatila bolgarsko in širšo slovansko zgodovinsko leksikografijo in leksikologijo, še posebno v območju imenoslovnega besedotvorja.

V uvodnem poglavju svoje monografije L. Taseva predstavi historiat obravnave slovanske leksike (v glavnem lastnoimenske) v grških (bizantinskih) listinah; kot posebno pomembno izpostavlja Vasmerjevo študijo iz leta 1941 »Die Slaven in Griechenland«, nato razvrsti prispevke bolgarskih in drugih avtorjev, ki so se ukvarjali s to problematiko. Med starejšimi raziskovalci srbskih listin, ki vsebujejo bolgarsko imensko gradivo, omenja avtorica Miklošiča, Daničiča, J. Ivanova in Seliščeva. Ko primerja tradicionalna knjižna besedila z listinskimi, ugotavlja, da so prva predvsem dober vir za spoznavanje slovnične zgradbe starega bolgarskega jezika, medtem ko druga bolje odslikavajo vsakodnevno življenje in uporabljajo živo besedje in imena. Med listine (dokumente) šteje hrisovulje (vladarske listine z zlatim pečatom), zakone, pogodbe med posamezniki, med posvetnimi in cerlvenimi oblastmi, kupoprodajne pogodbe, sezname davčnih obveznosti in podobno. In ker imensko gradivo izhaja iz občnega besedja, si avtorica od zbirke »bolgarskih« toponimov iz grških in srbskih virov upravičeno veliko obeta za pomnožitev besedišča v bolgarskem zgodovinskem slovarju. Med jezikoslovci, ki so poudarjali pomen imenske leksike za poznavanje osnovnega besedišča nekega jezika, na več mestih omenja tudi F. Bezlaja.

Avtorica ugotavlja, da je iz grških virov na podlagi zapisov slovanskih imen mogoče dobiti veliko podatkov za rekonstrukcijo fonetične podobe bolgarščine v predpismenem obdobju (se pravi pred Cirilom in Metodom). Dodaja tudi, da iz grških virov še ni izčrpana vsa bolgarska toponimija, ki je s svojimi občnoimenskimi ustreznici pomembna za bolgarski zgodovinski slovar in za bolgarsko leksikologijo sploh. Več je bilo doslej raziskanega v območju imenskega fonda v srbskih listinah, vendar je Miklošič v svojem znamenitem delu *Monumenta serbica ...* (1858) to imensko gradivo označil samo kot južnoslovansko, ne kot bolgarsko. Ni pa mogoče reči, da so srbske listine kljub številnim raziskavam glede na krajevna, rečna in druga imena v celoti izpisane. Gradivo je obdelano parcialno, bodisi samo po formalni strani (obrazila), bodisi samo za posamezne pokrajine. Po avtoričinem mnenju dosedanja preučevanja tudi niso dovolj osvetlila pomembnosti grških in srbskih virov za bolgarsko zgodovinsko leksikografijo in leksikologijo. V zadnjih desetletjih so prišli v znanstveni obtok novi viri, ki jih starejši raziskovalci še niso poznali. L. Taseva si je svojo nalogo zastavila v petih območjih:

- da bo izčrpno zbrala in razvrstila vse grške in srbske listine, ki vsebujejo bolgarsko imensko gradivo; ob tem bo uskladila datiranje in natančno določila obliko imen, ki se pojavljajo v listinah;
- da bo lokalizirala po možnosti vsa bolgarska imena in za dokazovanje njihove »bolgarskosti« ob jezikoslovnih kriterijih upoštevala tudi zgodovinsko-geografski položaj izpisanih lokalitet;
- da bo izdelala ključ za ustrezno »bolgarsko« prečrkovanje imen v grških in srbskih virih po trdnih fonetično-grafičnih načelih (to zapleteno nalogo je avtorica nedvomno optimalno rešila);
- da bo sestavila poseben spisek imen (in ustreznih apelativov), ki jih ni najti v nobenem od dosedanjih (staro)bolgarskih slovarjev;
- da bo razčlenila najzanimivejše podatke, ki so v teh imenih relevantni za bolgarsko zgodovinsko leksikologijo; pri razlagah s pridom uporablja slovansko primerjalno gradivo in pri tem si pomaga še posebej z bolgarskimi, srbskimi, hrvaškimi in slovenskimi narečji (makedonščine ne omenja kot posebnega jezika).

V naslednjem poglavju avtorica obravnava vprašanja o virih, njihovi naravi in njihovem izdajanju. Pri tem ugotavlja, da je grško pisanih listin za omenjeno obdobje in ozemlje veliko več od srbskih; za svojo imenoslovno razpravo je odbrala 579 grških in 106 srbskih listin, predvsem tiste, ki so povezane z gospodarskimi in finančnimi zadevami, saj je v njih tudi imensko gradivo bogato in zanesljivo. Seveda se ni spuščala v reševanje pravičnega datiranja posameznih listin (v različnih izdajah virov se letnice pogosto ne ujemajo), prav tako je obšla tudi vprašanje, ali gre za izvornike ali za prepise; za njeno imenoslovno razpravo te vrste podatki niso relevantni. Med številnimi imeni, ki so pomembna pri izdajanju grških virov, pripisuje avtorica posebno vrednost stari Miklošič-Müllerjevi izdaji *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana collecta* (Dunaj, 1860–1890) v šestih zvezkih; najmodernejša zbirka grških atoških samostanskih listin pa je objavljena v pariških *Archives de l’Athos* (1937–; doslej izšlo 19 knjig).

V kronološkem indeksu virov so najprej po letnicah od 1091 do 1496 razvrščene grške listine in za njimi srbske od leta 1198 do 1432. Pri vseh je v naslovu označena njihova vsebina.

Avtorica je iz grških in srbskih listin izpisala okoli 6 tisoč krajevnih (in nekaj drugih) imen, od tega je 2500 različnih; vsaj četrtnina le-teh v doslejšnjih bolgarskih seznamih ni znana. Posebno pozornost posveča imenom, iz katerih se dajo izpeljati občne besede, ki jih ni najti v drugih pisanih spomenikih. Nekaj teh občnih imen je ohranjenih v narečjih, druga se ji je posrečilo rekonstruirati po primerjalnozgodovinski metodi.

Seveda je najbolj občutljivo posebno poglavje, ki obravnava jezikovno pripadnost posameznih toponimov. Avtorica se zaveda težav, saj poudarja, da mora dobro presejati gradivo; gre ji pač za bolgarsko besedišče, ne za splošno južnoslovansko. Ugotavlja, da mora biti ime resnično po svoji jezikovni pripadnosti bolgarsko in mora za to najti tudi prepričljive in utemeljene dokaze. Za slovanska imena v grških listinah je po njenem mogoče z gotovostjo trditi, da pripadajo bolgarski jezikovni skupini (sem vključuje seveda tudi makedonščino). Za najbolj zanesljiv dokaz, da so slovanska imena v Grčiji bolgarska, ima Vasmerjevo že imenovano knjigo. To potrjujejo tudi raziskovalci Šišmanov, Georgijev in Zaimov, na katere se prav tako zanese. Nič pa ne pove o grških listinah, ki izvirajo od srbskih vladarjev in ne obravnavajo severnogrških področij. Isto vprašanje se zdi avtorici v srbskih listinah veliko bolj komplicirano, kajti tu so tudi razlike med jezikoma zelo težko ugotovljive, zlasti za srednji vek in zaradi pisne tradicije. Zaveda se, da je glavna težava v tem, ker ne vemo natančno za takratno »bolgarsko ezikovo zemljište«. Če vemo za današnje

meje med srbskim in bolgarskim jezikom, pa ni jasno, kako je ta potekala med 12. in 15. stoletjem. »Če lahko sodimo po zastopstu jata (širina) in po zastopnikih *tj, kti, gti, dj* kot *št, žd* (v današnji Madžarski, Romuniji, Albaniji, Srbiji in Hrvaški), so bile meje bolgarščine po začetku slovanske kolonizacije Balkana veliko bolj na zahodu kot so današnje. Zato se lahko toponimi zunaj današnjega bolgarskega jezikovnega ozemlja obravnavajo kot bolgarski.« Zdi se, da je tako avtoričino sklepanje kljub opori, ki jo najde v zgodovinski fonetiki, vendarle prenačljeno, saj je v seznamu tudi veliko število imen, ki ne izkazujejo ničesar tipično bolgarskega.

V posebnem poglavju se avtorica ukvarja s prečrkovanjem toponimov iz srbskih in grških listin. Podaja izčrpen in sistematičen pregled starobolgarskih glasov in njihovih grških grafičnih oznak; pri rekonstrukciji ustreznih imen primerja podatke iz grških in srbskih zapisev, tako da so njihove izhodiščne oblike nedvomno zanesljive.

Posebej so obravnavana krajevna imena, ki so nastala iz takih občnih imen, ki niso dokumentirana v zgodovinski leksikologiji. To besedje je razčlenjeno glede na odnos do reliefa, vodovja, rastlinskega in živalskega sveta, gospodarstva, do religije, osebnih imen, poklicev in naslovov povezanih z družbeno in cerkveno ureditvijo; naštetu so tudi imena narodnosti, raznovrstni vzdevki in druga imena. Pogosto, kjer le more, navaja tudi gradivo iz drugih slovanskih jezikov, predvsem južnoslovansko. Za slovenščino so zlasti zanimiva in pomembna taka, kot so npr. gomola, greben, gomila, žepino (Žepina), polica, preseka, hobot, naklo, zabel (zabeliti, delno odstraniti skorjo dreves, da se je vedelo, do kod je dovoljeno posekati gozd).

Četrto poglavje (145–283) je najboljšeješe, in zajema slovar-indeks vseh obravnavanih krajevnih in rečnih imen z ustreznimi podatki. Sledi sklepno, povzemalno poglavje s prikazom rezultatov raziskave. Na koncu je seznam vseh kratic in okrajšav (za izdaje virov, pripomočke za lokalizacijo toponimov, slovarje) ter obsežen seznam literature (286–305).

Predstavljena monografija Lore Taseve spada nedvomno med pomembna dela slovanskega zgodovinskega imenoslovja. Veliko novega besednega gradiva je izčrpala iz grških in srbskih listin 12. do 15. stoletja in ga s skrbnimi razčlembami spravila v leksikografski in leksikološki obtok, ki presega ozko bolgaristične meje. Glede ozemlja, ki ga je z listinami (in z imeni v njih) zajela, pa gotovo ne bo naletela na odobravanje pri zahodnih bolgarskih sosedih. Nekaj nejasnosti je avtorica povzročila tudi s terminom »starobolgarski«, ki navadno ne velja več za tu obravnavano obdobje bolgarske jezikovne zgodovine. Škoda, da knjigi ni priložila nekaj zemljevidov.

Franc Jakopin
SAZU